

Duhovni oratoriji Božidara Širole

Izak Špralja

U bogatom skladateljskom opusu B. Širole značajnije mjesto zauzimaju vokalna i vokalno-instrumentalna djela. Od početka njegova skladateljskog djelovanja zanimaju ga veliki glazbeni oblici (kantata, crkveno prikazanje, oratorij) i na tom je području stvorio, u odnosu na svoj skladateljski opus, bolja djela. Kantate *Krst na Savici* (1910), *Pjesni razlike* (1910), *Stara slika* (1911), *Noćni psalam* (1914) radovi su mladenačkog poleta, nastali za vrijeme studija na zagrebačkom sveučilištu, dok je još bio pod vodstvom svog učitelja glazbe I. Zajca. Od tih djela izvedeno je samo jedno, *Pjesni razlike*, mnogo kasnije, g. 1922, kada je Širola već dobro poznat kao skladatelj, muzikolog, melograf i priznat kao naučni radnik »od Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, koja ga je god. 1922. izabrala svojim članom dopisnikom.«¹

Kao da je ova izvedba ponukala skladatelja da nastavi skladati djela ovakve vrste. 1923. godine Širola je napisao crkveno prikazanje *Žrtva Abrahamova*. »Ova stara hrvatska crkvena drama prikazana je u sjenovitom nadbiskupskom perivoju u Zagrebu prigodom euharističkog kongresa 17. do 20. VIII. 1923. (...) Dirigirao je autor.«² Djelo je doživjelo veliki uspjeh, »gotovo svi kritičari ističu da je muzika dobra, jednostavna, pastoralna, melodiozna, lako shvatljiva i svima razumljiva.«³ O tom je djelu napisao Lujo Šafranek-Kavić među ostalim: »Širola traži osnovicu za svoju muziku u narodnoj glazbi, ali joj dava forme kako su se rabile u vremenu postanka drame. Širolina je zato muzika kombinacija narodne i predpalestrinske umjetne glazbe ... Ova kompozicija vrijedna je tekovina naše glazbene literature, do sada jedina ove vrste i zavrijeđuje da bude ponovno, eventualno na način oratorija, izvedena i u koncertnoj dvorani.«⁴

Laskave pohvale i ohrabrenja kao da su potakla skladatelja da napiše oratorij *Žrtva Abrahamova* (1924), a potom su slijedila još tri na duhovni sadržaj: *Život i spomen slavnih učitelja svete braće Ćirila i Metoda, apostola slavenskih* (1926), *Posljednja pričest sv. Jeronima* (1928) i *Muka i smrt Kristuševe* (1928); oratorij *Seljak* (napisan je za alt i bas solo, dječji i mješoviti zbor te orkestar) jedini je oratorij na svjetovni sadržaj; nastao je 1931, a nije izveden.

— — —

Sadržaj oratorija ŽRTVA ABRAHAMOVA priredio je V. Deželić, ml. prema tekstu Mavra Vetranovića-Čavčića, odnosno prema Marinu Držiću koji je skratio Vetranovićev tekst (od 2636 na 864 stiha). Događaj iz Geneze (12, 1-14) proširen je izvanbiblijskim sadržajem tako da se na početku i kraju nalazi domišljeni sadržaj iz pastirskog života, a u sredini Abrahamova žrtva.

Oratorij je napisan za bas (Gospodin Bog, Abraham, sluga Šišman), alt (Abrahamova žena Sara), dječji sopran (Izak, sin Abrahama i Sare), tenor (Ksenoje, pastir i djetić Abrahamov), muški (pastiri, momci, sluge) i ženski zbor (anđeli, službenice Sarine), orkestar i orgulje. Sastav orkestra je klasičan, a orgulje imaju ulogu samo na početku i u završnom stavku na kraju oratorija. Oratorij je podijeljen na 25 brojeva.

Ovaj je oratorij dvaput izveden u Osijeku (1924) prigodom euharističkog kongresa, u Karlovcu (1925) i Ljubljani (1926).

»U oratoriju se osjeća težnja za stvaranjem na rane oratorijske uzore, koje je Širola bez sumnje dobro proučio. Osjeća se i utjecaj Širole melografa i etnomuzikologa, koji pozna narodne običaje, narodni melos i njegove karakteristike. Nakon izvedbe neki su kritičari podvukli uspjele stranice u brojevima: 3, 10, 15, 17 i 24, a ostalo su ocijenili kao 'dosadno i slabo' ... No pri ocjenjivanju Žrtve Abrahamove mora se imati na umu da je to Širolin prvi oratorij, početak nakon kojeg se kompozitor znatno razvio i dokazao to slijedećim djelima te vrste.«⁵

Za oratorij ŽIVOT I SPOMEN SLAVNIH UČITELJA, SVETE BRAĆE ĆIRILA I METODA, APOSTOLA SLAVENSKIH tekst je priredio V. Deželić, ml. na temelju »starodavnih panonskih legendi«. Nastao je povodom 1100. obljetnice rođenja sv. Ćirila (827). Djelo je Širola posvetio svojoj majci Ćirili.

Oratorij je podijeljen na 4 knjige i 23 glave. Naslovi knjiga (dijelova) ukratko opisuju sadržaj: U Solunu gradu, u carevu gradu Bizantu, kod Slave na, u vječnom gradu Rimu. Prije izvedbe Širola je napisao o svom djelu u *Novo doba* (1927, br. 144, 2 i 7) slijedeće: »Četiri su glavna ugođaja, koja se ističu u četiri knjige oratorija. Djetinjaska jednostavnost prve knjige koja daje izraza slavenskom značaju mladosti Ćirilove. Druga knjiga hoće da dade izraz ukočenom a ipak toliko bujnom životu na dvoru bizantskog cara; zato je tu i više živosti i dramatike. Ćiril sazrijeva u saznanju i sprema se trijezno za svoj poziv. Treća knjiga dovodi Ćirila na pravo područje njegova djelovanja. Tu iskače jače lik Metodijev, koji uz brata Ćirila postaje odrješitim organizatorom zajedničkog djela; krunu svega svoga djelovanja zagledaju i dočekuju braća, kada ih neprijatelji najviše napadaju, a narod sav ispovijeda vjeru njihovu. Četvrta je knjiga samo glorifikacija djela svete braće. I sama smrt Ćirilova tako je zamišljena. U Rimu stiču braća nagrađu za svoj rad.«⁶

S gledišta glazbenih oblika ovo djelo predstavlja sintezu oratorija i muke u kojoj je zbor tumač zajedničkih osjećaja. »U naoko uskom okviru čistog 'a cappella' stila Širola je upotrijebio mnoštvo raznolikih oblika. U muzici se izmjenjuju od-

lomci koncipirani na način solističkih napjeva iz gregorijanskog koral, homofono periodizirani zborovi, polifono tretirane epizode i drugo. Harmonijski govor odiše arhaičnim prizvukom, što se naročito očituje u paralelnim kvintnim pomacima po uzoru na stari organum. Treba istaknuti da se u oratoriju uz izrazito crkveni karakter muzike pojavljuju elementi naše narodne melodike, koja vrlo dobro dolazi u podcrtavanju slavenstva.⁷

»Ovo je djelo izvedeno prvi puta na međunarodnom festivalu internacionalnog društva za modernu muziku u Frankfurtu po hrv. pjevačkom društvu 'Kolo' pod ravnanjem Srećka Kumara, a u prisutnosti autora dne 3. VII. 1927... Daljnja izvedba oratorija bila je u zagrebačkoj katedrali dne 6. VII. 1927., a dne 17. X. 1927. u hrv. nar. kazalištu. Ovo djelo izvedeno je u Ljubljani, Mariboru, Pragu, Winnipegu (Kanada) i New Yorku.⁸ Doživjelo je i dva tiskana izdanja: jedno u Zagrebu (u izdanju HPD »Kolo«), drugo u Beču (na engleskom i njemačkom jeziku u nakladi »Universal Edition«).

Oratorij predstavlja jedinstveno djelo u povijesti naše i rijetkost u povijesti svjetske glazbene literature. Po sudu svih koji su pisali o Širolinom stvaralaštvu, predstavlja vrhunac njegova stvaralaštva na području oratorijske glazbe. Ovo je djelo proglašeno jednim od najboljih na festivalu u Frankfurtu/M i zbog dobre upotrebe zborova, odnosno znalačkog vođenja dionica, neki kritičari su nazvali Širolu novim Palestrinom. Nakon izvedbe u New Yorku proglasili su Širolu jednim od najistaknutijih suvremenih skladatelja uopće. »Ovim djelom Širola je dao djelomično i obol nacionalnom muzičkom smjeru. Ne može se zaniijekati vrlo uspješno unošenje narodnog melosa (ili komponiranja u tom duhu), na mjestima gdje je to logički opravdano i potrebno... 'Širolino je djelo znatan dokument' — kaže Pavao Markovac — 'ne samo jednog talenta već i umjetničkog htijenja. Ovo htijenje, ova neprestana borba s oporom materijom imponira, uvjerava nas ne samo o znatnim Širolinim sposobnostima, već i o iskrenosti kojom je pročitao i glazbeno izrazio ovu legendu o svetoj braći. Ovo je djelo, ako ništa drugo, a to garancija, da smo sposobni stvoriti iz naše sredine djelo najčišćih umjetničkih i ljudskih kvaliteta.'⁹

Oratorij POSLJEDNJA PRIČEST SVETOG JERONIMA napisao je Širola po narudžbi Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima u Zagrebu, na tekst dra V. Deželića, ml. »Izveden je u zagreb. katedrali prigodom proslave 60 godišnjice 'Hrv. književnog društva sv. Jeronima' a pod ravnanjem autora. Sudjelovali su hrv. pjev. društvo 'Kolo', zagreb. filharmonija i prof. Dugan (orgulje).¹⁰

Radnja se događa u Betlehemu 30. rujna 420. Starac Jeronim umire. U njegovu malaksalu tijelu je živi duh i živ se dijeli od tijela koje umire. Sv. Jeronim se sjeća svog života: djetinjstva, mladosti, muževne dobi, kaje se za svoje grijeha i prima pričest od samog Gospodina Isusa. »Oratorij je složen od osam samostalnih glazbenih dijelova, prvi i zadnji za mješoviti zbor, ostali su kombinacija bas-sola (sv. Jeronim) sa muškim i ženskim zborom.¹¹ Instrumentalni sastav čine gudači (bez violina), duhači i orgulje.

Autor je i u ovom oratoriju dosljedan postupcima iz prijašnjih, »ne donosi otkrića i prenesećenja, već nuđa na solidan način i široj publici razumljivu, a ipak posve modernu muziku... Neko-

ja mjesta tog oratorija sjećaju po svojoj dikciji na Borisa Godunova, kojemu se i orkestar u svojim ostinatima približuje.¹² Među kritičkim osvrtima sigurno je najzanimljivija tvrdnja Pavla Markovca da je skladatelj »sam ovu vrstu oratorija doveo ad absurdum«, budući da nema mogućnosti daljnje izgradnje i razvoja. Inače ovaj je oratorij dokaz »jednog zaista umjetničkog pokušaja bez težnje za vanjskim efektom, dokaz da je za Božidar Širolu muzika sredstvo izražavanja, a ne sama sebi svrhom.«¹³

Posljednje djelo ove vrste jest MUKA I SMRT KRISTUŠEVA. »Puni naslov partiture Božidara Širole (u ostavštini B. Š. u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) je ovaj: Muka i smrt Kristuševa po svetom Mateju popisana, kak se po navadi velikoga tjedna s velikum pobožnostjum vu stolnoj cirkvi zagrebačkoj leta MDCCLXIV i predi toga popevala je — po zapisu Tomaša Zakarije Pervizovića, slavne biskupije Zagrebačke mašnika priredil za dva sola, orkestar i orgulje Dr. Božidar Širola. Zagreb 1928.«¹⁴

Autor je priredio (kako slijedi iz samog naslova) Pervizovićevu muku za dva sola, zbor (zbor nije naznačen u naslovu), orkestar i orgulje. Pervizovića je muka tiskana (1764) prema tekstu i napjevu koji je priredio Peršić (Passionale croaticum almae ecclesiae zagrabiensis, 1683). »Pervizović je od Peršića gotovo doslovno prepisao crkveno pjevanje... I tekst je ostao isti, osim ponekog zamijenjenog redosljeda riječi.« Širola je, za razliku od Pervizovića, uzeo samo muku po Mateju (ne i po Ivanu), sadržaj muke po Mateju samo do smrti Isusove (ne do pokopa), tekst je skraćivao (da izbjegne monotoniju ponavljanja istih tekstovnih obrazaca), napjeve je tonalno obogatio, ritmizirao i harmonizirao. Osim zbornih stavaka muke, Širola je uklopio tri zborna stavka za koje je napjev uzeo iz Pavlinske pjesmarice. »O upotrebi orkestra sam Širola kaže: 'Kod izrađivanja pratnje za tu Muku nastojao sam dati u orkestru i uopće u cijeloj pratnji samo zvučnu pozadinu za događaje' (Novosti, 1929, br. 82, str. 9)... Sve ovo vrijedi i za orgulje, koje su također nesamostalne. One služe kao continuo u recitativima, ali najviše se pojavljuju zajedno s orkestrom radi pojačanja i punoće zvuka. U dramatičnom momentu kada Krist 'zakriknuv glasom velikem spusti dušu', Širola upotrebljava i timpane.«¹⁶

Muka je izvedena dvaput (1929. u zagrebačkoj prvostolnoj crkvi i 1930. u dvorani Hrvatskog glazbenog zavoda). Primljena je vrlo dobro. Isticana je osobito izvrsna obrada starih napjeva, ali i monotonost, osobito orkestra. Širola svakako treba »odati priznanje za uspješnu obradu, uživljanje u arhaični stil i za uspješnu harmonizaciju napjeva. Uz to Širolin pokušaj za oživljanjem i obnavljanjem Pervizovićeve Muke doprinos je obnavljanju hrvatske muzičke prošlosti, djelatnosti kojom se Božidar Širola predano bavio.«¹⁷

— — —

U stvaralaštvu na području oratorijske glazbe očito je skladatelja Božidara Širolu, uz čistu skladateljsku radoznalost, vodila želja da stvara u duhu pučkog glazbenog stvaralaštva (u skladu s nacionalnim skladateljskim usmjerenjem onoga doba) i težnja da povijesne sadržaje ozvuči glazbom odgovarajućih stilskih oznaka. Te je težnje Širola

uspio sjediniti u vrlo sretnu sintezu i doreći ih na izvrstan i neponovljiv način. Njegov je skladateljski rast od prvog oratorija (Žrtva Abrahamova) već u drugom dosegao vrhunac (u oratoriju o sv. braći Ćirilu i Metodu). I kao da se je obistinilo u Širolinu stvaralaštvu na području oratorijske glazbe ono što je kritika primijetila uz prvu izvedbu spomenutog oratorija (»... sredstva kojima se može služiti vokalni sastav, ipak su nakon dva i pol do tri sata potpuno iscrpljena«¹⁸): njegova je glazba u slijedećim djelima te vrste usmjerena više prema tome da unutar prokušanih izražajnih sredstava dođe do sretnog rješenja, nego da prepušten traženju oblikuje nova. U slijedećem oratoriju (Posljednja pričest svetog Jeronima) »ne donosi otkrića i presenećenja«¹⁹, a u posljednjem djelu te vrste (Muka i smrt Kristuševa) dolazi do punog izražaja samo njegovo znalačko skladateljsko oživljavanje stare hrvatske glazbe.

Oratorijem o svetoj braći Ćirilu i Metodu Širola je postao u svijetu poznati i priznati skladatelj »izvanrednih sposobnosti«, »novi Palestrina«, koji je zanimljivo odabranim izražajnim sredstvima, skladajući u duhu glazbe koja živi u duši njegove rase (naroda) umio stvoriti veliko umjetničko djelo. Ovo je djelo bilo značajno i za ondašnji naš glazbeni trenutak: potvrda da smo sposobni stvoriti i na tom glazbenom području djela općeljudskog značenja. I kao što je V. Lisinski u svoje vrijeme utemeljio nacionalni operni izražaj, moglo bi se ustvrditi da je to učinio Širola u svoje vrijeme za područje oratorijske glazbe. On je, naime, kao skladatelj tzv. nacionalnog smjera »narodnom stvaralaštvu prilazio intuicijom pravog umjetnika«, koji je »ne samo izvršnim obradama, nego i... bez doslovnog citiranja, znao pogoditi specifičnosti našega izražaja«²² i dati oratorijima, osobito onda kad je to dramska radnja dozvoljavala, ono obilježje koje ih usmjeruje onom nacionalnom.

Na području oratorijske glazbe Božidar Širola je daleko najplodniji hrvatski skladatelj. Obogaćivši našu glazbenu literaturu s pet vrijednih djela te vrste, uspio se afirmirati jednim od njih i pred svjetskom javnošću. Bez obzira na moguće različite stavove u odnosu na Širolinu glazbu općenito ili vrednovanje njegovih djela (pojednog oratorija), on ostaje i utemeljitelj naše oratorijske glazbe, i onaj koji je na tom području dao najbolja djela u nas i onaj koji je uspio takvu vrst naše glazbe afirmirati u svijetu. Imajući sve to u vidu, čini se da B. Širola kao skladatelj nije bio u dosadašnjoj literaturi, pogotovo u izvodilačkoj praksi adekvatno zastupan. 1977. g. se navršava 50. obljetnica od prve izvedbe oratorija o svetoj braći Ćirilu i Metodu, odnosno 1150. obljetnica rođenja sv. Ćirila (827). I jedna i druga obljetnica obavezuje sadašnje vrijeme. Ako je Božidar Širola u svoje vrijeme »nenametljivo ali iskreno i postojano surađivao u izgradnji naše kulture, pridonoseći u okviru svojih mogućnosti i tadašnjih skučenih prilika njenoj afirmaciji i izvan granica svoje zemlje«,²³ sigurno bi njegovo najbolje djelo (oratorij o sv. braći Ćirilu i Metodu) i danas na svoj način moglo doprinijeti istoj svrsi bilo da je riječ o »izgradnji naše kulture«, bilo »njenoj afirmaciji i izvan granica«, upravo zato što su danas prikladnije kulturne i tehničke prilike.

Zusammenfassung

Die Oratorien, im reichen kompositorischen Opus Božidar Širola, nehmen einen bedeutenden Platz ein. Er hat fünf Oratorien verfasst: *Abrahams, Opfer* (1924), *Das Leben und Andenken der glorreichen Lehrer der heiligen Brüder Cyrill und Methodius, slawischer Apostel*, (1926., anlässlich 1100. Geburtsjubiläums des hl. Cyrill), *Die letzte Kommunion des hl. Hieronymus und Passion und Tod Christi* (1928) mit dem geistlichen Inhalt, *Der Bauer* (1931) mit dem profanen Inhalt. Das wertvollste Werk unter ihnen ist das Oratorium der hl. Brüder Cyrill und Methodius. Dieses Werk ist einzigartig in der Geschichte der kroatischen musikalischen Literatur und eine Seltenheit in der musikalischen Weltliteratur überhaupt (verfasst für Soli und Chor »a capella«). Auf dem internationalen Festival für moderne Musik in Frankfurt/M (1927) das Oratorium wurde als ein von den besten Werken hervorgehoben. B. Širola ist weit der fruchtbarste kroatische Komponist der Oratoriumsmusik. Als Anhänger sogenannter nationaler Richtung, ihm ist es gelungen die Oratoriumsmusik national zu prägen, wenn die Handlung es erlaubt hat. Aufgrund dessen gilt Širola als Begründer der nationalen Oratoriumsmusik.

BILJEŠKE

¹ Dr. A. Goglia: *Dr. Božidar Širola. O pedesetoj godišnjici njegova rođenja* (Sv. Cecilija, XXXIII, sv. 4-5, 1939, 85).

² Dr. A. Goglia, nav. dj, 88.

³ M. Janaček: *Crkveni oratoriji Božidara Širole*, diplomatska radnja, Zagreb, 1967, 6. (rkp. u knjižnici Muzičke akademije u Zagrebu, br. D-221).

⁴ Sv. Cecilija, XVII, sv. 5, 1923, 168—169.

⁵ M. Janaček, nav. dj, 23.

⁶ Prema nav. dj. M. Janaček, 27.

⁷ K. Kovačević: *Hrvatski kompozitori i njihova djela*, Zagreb, 1960, 455.

⁸ Dr. A. Goglia, nav. dj, 90—91.

⁹ M. Janaček, nav. dj. 45—46.

¹⁰ Dr. A. Goglia, nav. dj, 90.

¹¹ Sv. Cecilija, XXII, sv. 4, 1928, 176.

¹² Isto.

¹³ M. Janaček, nav. dj, 57.

¹⁴ Isto, 61.

¹⁵ Isto, 59.

¹⁶ Isto, 69.

¹⁷ Isto, 70.

¹⁸ Isto, 46.

¹⁹ Usporedi bilješku 12.

²⁰ M. Janaček, nav. dj, 72.

²¹ Usporedi bilješku 5.

²² K. Kovačević, nav. dj, 447—448.

²³ Isto, 449.